

ПРОФ. ВЕНЕЦ ЦОНЕВ - ЕДИН ЗАБЕЛЕЖИТЕЛЕН ТВОРЧЕСКИ ПЪТ В ТЕОРИЯТА И ПРАКТИКАТА НА СЪВКУПНОСТНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

*Тодор Къналиев**

Тази научна конференция е посветена на ролята и постиженията на двама изтъкнати представители на статистическата наука и практика у нас, дългогодишни преподаватели в катедра „Статистика“, във връзка със стогодишнината от рождението им. Това са професорите Стефан Станев и Венец Цонев. По този начин тези от нас (а те вече са малко на брой), които са били техни студенти и колеги, имали са дългогодишни човешки и професионални контакти, могат да изразят, макар и пристрастно, своите чувства на признателност, дълбоко преклонение и съпричастие към стореното от тях през дългия им житейски път. А младите, посветили се на статистическата наука и практика, които едва ли познават физически двамата професори, биха могли да проявят любопитство и интерес към тяхното широкомащабно творчество, свързано с разработването на съществени проблеми на теорията и практиката на статистическите (съвкупностните) изследвания. Редица от тези творчески разработки имат не само вътрешнонационален характер, а и международни измерения. Важно е да се отбележи дълголетният и непрестанен интерес на двамата професори към решаването на проблемите на статистическата наука, към проблемите на преподаването по статистика в специалността „Статистика и иконометрия“ и подготовката на научни и изпълнителски кадри по статистика. За пример е обстоятелството, че техният творчески професионален живот продължи почти до смъртта им - месеци след като навършиха 90 години.

* Доц. д-р, УНСС, катедра „Статистика и иконометрия“; e-mail: todor_kan@abv.bg.

А сега конкретно за проф. Венец Цонев.

Доста трудно е да се опише и характеризира достатъчно всеотдайно човешкият и професионалният образ, както и творческите постижения на моя дълбоко уважаван учител, колега и, въпреки сериозната разлика във възрастта ни, с течение на времето, приятел проф. Венец Цонев. Мога да твърдя, че познанството и сътрудничеството ни започна от студентската скамейка в средата на 60-те години и продължи до последните му дни през 2008 година. Това ми дава достатъчно пълна представа както за човешките му качества, така и за преподавателската и научно-изследователската му работа, а също и за работата му в практиката. Ще отбележа, че в един ранен период на 60-те и 70-те години в катедра „Статистика и иконометрия“ преподаваше забележителна плеяда от преподаватели - личности като акад. Иван Стефанов, проф. Анастас Ю. Тотев, проф. Стефан Станев, проф. Здравко Сугарев, проф. Румен Янакиев, проф. Никола Наумов и други. Но сред тях проф. Венец Цонев имаше определяща роля за развитието на катедрения колектив и за усъвършенстване на обучението на студентите в специалност „Статистика“. Неговите оценки и мнения, изразени както при дискусиите по различни научни проблеми в катедрения колектив, така и по проблемите на преподаването и обучението по статистическите дисциплини в различните специалности винаги се посрещаха с интерес и се вземаха под внимание при формирането на различни решения. Авторитетът му беше много висок и дълги години работеше като неформален заместник-ръководител на катедрата при решаването на важни текущи проблеми, свързани с развитието на катедрения колектив и с обучението по статистика. Неговата всеотдайност и преданост към изпълняваните задължения, проявяваната висока ерудиция при обсъждането на различни въпроси в областта на статистиката респектираха събеседниците. Той живя до последните си дни чрез множеството си публикации с проблемите на науката, практиката и преподаването по статистика и подготовката на кадри в тази област. Тук трябва да отбележа, че през неговия дълъг и доста проблематичен професионален живот не беше станал суховат учен статистик, а беше високо ерудиран човек, с богата обща култура и със заразително свежо чувство за хумор.

Проф. В. Цонев е роден на 15 октомври 1917 г. в гр. София в семейство на държавен служител. Баща му е защитил докторат по финанси в Университета в гр. Гант, Белгия, и е работил като съветник в българската Сметна палата. Той обаче умира рано и издръжката и възпитанието на невръстния Венец Цонев се поема от по-големите му

двама братя юристи, специалисти по данъчно право. Гимназиалното си образование завършва в Немската гимназия в гр. София с отличен успех, а висше образование по право - в Юридическия факултет на Софийския университет също с отличен успех. След изпълнение на задължителния стаж като юрист вместо на правото, той посвещава по-нататъшния си живот на статистическата наука. За това допринася основно преподавателят му по теория на статистиката в Юридическия факултет проф. Димитър Мишайков. Създадените близки контакти и разисквания още от студентските години с проф. Д. Мишайков по проблемите на теорията на статистиката и нейните взаимоотношения с философията и логиката окончателно определят неговата професионална ориентация и съдба. Във връзка с това той приема поканата на ръководителя на катедра „Статистика“ в Софийския университет проф. Д. Мишайков и работи повече от пет години като доброволен асистент по статистика без трудово възнаграждение.

След 1945 г. с обособяването на самостоятелна катедра по статистика към ВИИ „Карл Маркс“¹ (при прехвърлянето на Стопанския факултет от Софийския университет в самостоятелно висше учебно заведение) е назначен за редовен асистент чрез съдействието на новия ръководител на катедрата проф. Иван Стефанов. Както е известно, проф. Ив. Стефанов е утвърден учен статистик, по-късно избран за академик - човек също с много сложна житейска и професионална съдба. Не мога тук да не отбележа, че много пъти в течение на годините по различни поводи проф. В. Цонев е изразявал дълбокото си уважение и респект към двамата професори по статистика - проф. Димитър Мишайков и акад. Иван Стефанов, както по отношение на тяхното научно творчество, така и по отношение на човешките им добродетели и отстояване на академичните принципи. Това се отнася особено до намесата на акад. Ив. Стефанов след зложелателни критични оценки на съдържанието на публикации на проф. В. Цонев, които при тогавашните условия са могли да доведат до сериозни неприятности от идеологически характер. Тези критики се появяват при оценката на различни публикации на проф. В. Цонев през 50-те и 60-те години на миналия век, свързани в една или друга степен с неговите два хабилитационни труда, които не са публикувани - „Върху двукратния корен на приложението на статистиката или статистиката като евристична логика“ (1946 - 1947 г.) и „Върху двукратния корен на статистическата

¹ УНСС.

методология“ (1948 година).² Третият му хабилитационен труд „Диалектика и статистика“, разработен през 1949 г., получава положителен отзив в списанието на Парижката статистическа асоциация.

След повече от 15 години преподавателска работа през 1954 г. проф. В. Цонев е избран за доцент, а през 1964 г. получава званието „професор по статистика“.

Като преподавател по статистика проф. В. Цонев е подготвил и чел лекции по редица статистически дисциплини. В това отношение могат да се посочат дисциплините „Икономическа статистика“, „Статистика на капиталното строителство“, „Земеделска статистика“, „Вариационна статистика за биолози“ и други. Един от най-значимите статистически курсове, които е подготвил и чел пред студентите от специалност „Статистика“, е курсът по „Планиране и организиране на репрезентативни извадкови изследвания“. Този курс заедно с учебника му „Основи на репрезентативното изучаване“, издаден през 1958 г., се оказва практическо ръководство за много поколения статистици, социолози и други специалисти при проектирането на представителни извадки при най-разнообразни съвкупностни изследвания.

Особено амбициозна задача проф. В. Цонев си бе поставил с разработването и четенето на специален курс по „Логика и стратегия на статистическите изследвания“. В него по нов и изключително оригинален начин се третираха както абстрактно-логически, така и конкретно-практически въпроси на методологията и ефективността на статистическите (съвкупностните) изследвания. Утвърждаването на този курс и лансирането на съдържащите се в него идеи и постановки не беше постигнато в пълна степен поради преждевременното напускане на Института и катедрата по „Статистика“ от проф. В. Цонев през 1977 година³. Тези, които биха проявили интерес към някои от идеите и постановките в този курс, могат да проучат студията му „За необходимостта от разгърнатата теория на съвкупностните изследвания“, поместена в сборника „Изследвания на младежта, теория, методика, практика“, издателство „Народна младеж“, 1978 година.

Тук би трябвало да се посочи и безпрецедентната роля на проф. В. Цонев при разработването и приемането на новия учебен план на специалност „Статистика“ през

² Копия от тези хабилитационни трудове са в досието на проф. В. Цонев в Централния държавен архив, лични фондове, № 1072, заедно с други непубликувани ръкописи.

³ Проф. В. Цонев напуска по морални съображения Института и катедра „Статистика“, две години преди да има право да се пенсионира. Той е тенденциозно отстранен от Факултетния съвет на Общикономическия факултет поради изразено несъгласие за неправомерно освобождаване от работа заради клеветнически обвинения на преподавател от катедра „Математика“. Едва през 1990 г. преподавателят беше възстановен на работа в същата катедра.

1975 година. Няма да бъде никак преувеличено, ако се твърди, че той беше в основата на неговата подготовка и главен идеолог при избора, обосновката и подреждането на учебните дисциплини. Този план създаде възможност редица млади преподаватели в катедрата да реализират научния и преподавателския си потенциал. За големия принос на проф. В. Цонев в това отношение може да се съди от факта, че и настоящият учебен план на специалност „Статистика и иконометрия“, разработен при новите условия, съдържа в конструкцията си основни елементи от учебния план от далечната 1975 година.

Заниманията на проф. В. Цонев с проблематиката на планирането и организацията на репрезентативните (представителните) извадкови изследвания го превърнаха в един от най-авторитетните и ерудирани изследователи и приложници в тази все по-развиваща се област през десетилетията у нас. Той ръководи успешно секцията по извадкови изследвания към Научноизследователския институт на Централното статистическо управление през 60-те и 70-те години на миналия век. Под ръководството на проф. В. Цонев и с неговото лично участие се проектираха и изпълниха голяма част от извадковите изследвания в рамките на националната статистическа институция. Тук могат да се посочат:

- ръководство и участие в реорганизацията на извадковите изследвания на домакинските бюджети в страната чрез преход към териториална извадка (един от първите преходи между страните от Източна Европа), както и лансиране на идеята за използване на модела на ротационната извадка;

- ръководство и участие при проектирането на извадковите контролни преброявания на населението за оценяване на систематичната грешка в изчерпателните данни, получени от общите преброявания на населението на страната през 1965 и 1975 година;

- ръководство и участие при проектирането и използването на модела на взаимно проникващите се извадки при изпълнение на т.нар. бързи сводки на материалите от общите преброявания на населението на страната през 1956, 1965 и 1975 година;

- ръководство и участие в разработването на проблемите и моделите на представителни извадки при т.нар. съпътстващи извадкови изследвания при общите преброявания на населението. При преброяването на населението на страната през 1975 г. бяха организирани и изпълнени пет подобни изследвания;

- разработване на т.нар. информационна база за проектиране на обемите на извадките при използване на моделите на гнездовите (кльстърните) извадки при различни типове гнезда за провеждане на демографски и социологически изследвания сред населението;

- ръководство и непосредствено практическо участие при проектирането и внедряването от 1.01.1970 г. на метода на случайните моментни наблюдения за оценка на екстензивното (по време) използване на производствените мощности в над 300 металообработващи и машиностроителни предприятия на страната като текущ, регулярен метод на държавната статистика.

При тези разработки с непосредствено практическо приложение много грижи, внимание и помощ проф. В. Цонев оказва на работата на много млади сътрудници и колеги. Той им импонира със своята страст към съблюдаване на научната истина и уважение към изразяваните мнения и оценки при съвместните дискусии. Това могат да потвърдят много негови сътрудници и колеги. Между тях са чл. кор. проф. Атанас Атанасов, проф. Иванка Съикова, проф. Петко Божилов, проф. Нигрета Величкова, старши научните сътрудници Мария Динева, Ветка Жекова, Мария Белчева, доц. Андреана Стойкова, авторът на настоящия доклад и много други.

Със завиден авторитет и уважение проф. В. Цонев се ползва сред социологическата общност у нас. Той има сериозен принос за проектирането на емпиричните социологически изследвания (ЕСИ) въз основа на репрезентативните (представителните) извадки, както и при разработването на съществени методологически проблеми, свързани с тези изследвания. Заслугите му за развитието на новосъздадения Институт по социология при проектирането, организацията и изпълнението на конкретни емпирични социологически изследвания са неоспорими. Тук може да се посочи едно от първите ЕСИ, проведено в Института по социология (с директор проф. Живко Ошавков) през 1962 г., за религиозността сред българското население, а също изследването „Градът и селото“. Установеното тясно сътрудничество на проф. В. Цонев с Института по социология намери естествено продължение при участието му в обсъжданията на методологически въпроси от най-различен характер в Центъра за научни изследвания на младежта и главно по проблемите на приложението на репрезентативните извадки, а също и по редица други проблеми на анкетните изследвания. Стенографските материали от обсъжданията на заседанията на т.нар. методологическа група на Центъра дават добра представа за активното участие на проф.

В. Цонев при обсъжданията на различните проблеми от съдържателната работа на Центъра. Редица известни социолози и статистици, работещи в тези среди, са изразявали многократно респекта си към участието на проф. В. Цонев в различните дискусии. Тук могат да се посочат чл.-кор. Ст. Михайлов, проф. Петър-Емил Митев, проф. Йордан Венедиков, доц. Борис Чакалов и много други.

Многогранна и задълбочена е научната продукция на проф. В. Цонев през дългогодишната му творческа работа. Той е автор на близо 80 научни публикации, включващи студии, статии, учебници и рецензии в периодични и други издания. Голяма част са самостоятелни разработки, а останалите - в съавторство. Част от непубликуваните му разработки са на разположение в Централния държавен архив. За отбелязване е, че значителна част от неговите научни разработки (над 15 на брой) са приети и публикувани в чуждестранни статистически и икономически издания в бившите СССР, Чехословакия, Федерална република Германия, ГДР и други.

Прегледът на заглавията и съдържанието на отделните публикации дава представа за насоките и качеството на разработките. Те са резултат на много съвместна и дългогодишна изследователска работа в областта на философията, логиката и съвкупностния подход на изследване на явленията в действителността. Въз основа на богатата си езикова подготовка (свободно владее на немски, руски, английски и френски език) проф. В. Цонев беше проучил детайлно теоретичните изследвания на почти всички изследователи теоретици от миналото и непрестанно следеше актуалната статистическа литература в световен мащаб. Това му позволяваше да добие енциклопедични познания за развитието на разнообразни идеи в областта на общата теория на статистиката и на теорията на съвкупностните изследвания. В резултат на критичната оценка на вижданията на много наши и чуждестранни автори той съумя да разработи и обоснове редица нови постановки от теоретичен и приложен характер в областта на т.нар. от него „обща теория на статистиката“. Тук не е възможно дори съвсем накратко да се посочат всички теоретични и методологически идеи и постановки, разработени и предложени за дискутиране в неговите публикации. Някои от най-важните сред тях се свеждат до:

- Изясняване на съдържанието на понятието „съвкупност“ като единствен обект при изследване на масовите явления в действителността. Твърди се, че свойствата и тяхната числова оценка на съвкупностите зависят изцяло от т.нар. честотно разпределение на значенията, на признаците на съответните единици.

- Разширяване на съдържанието на понятието „единица“ при прилагане на съвкупностния подход на изследване на масовите явления. Доказва необходимостта да се преодолее представата за физическата природа и физическата обособеност на единиците в изследваните съвкупности. Илюстрира конкретно възможността да се разшири обхватът на тези понятия, като в него се разграничат „парични (конкретно левови) единици“, „елементарни потребителски единици“, съвкупности само с една парична единица и други.

- Разработване на идеята за развитието и преходите между съвкупностите и на особеностите на тяхното изследване чрез съвкупностния подход.

- Поставяне на съвкупностна основа на т.нар. индексна теория, която исторически дълго време се развива откъснато от основния понятиен апарат на общата теория на статистиката. На критична оценка е подложено използването на понятието „разнородна съвкупност“, което е позволило за измерване на динамиката на цените на стоките да се предложат над 120 различни формули конструкции. Обосновани са конкретни решения за конструиране на т.нар. синтетични и аналитични формули при измерване на динамиката и анализа на развитието на съвкупности и на комплекси от съвкупности.

- Разработка на специфичните особености на съдържанието на моделите на обектите при различните видове изследвания: констативно-описателни (ситуационни), обяснителни (диагностични), прогностични, оптимизационни (праксеологични) и на модели с теоретична насоченост. Аргументира се необходимостта от тяхното отчитане с оглед на ефективното планиране и провеждане на съвкупностните изследвания на различните масови явления.

- Разработка на теоретични и методологически постановки за т.нар. от него две нива на изследване на промените (динамиката) в съвкупности: анализ на произточниково и на пофакторно ниво. С числови примери са демонстрирани връзката и различията между двете нива на анализа.

- Забележителен е приносът на проф. В. Цонев при разработката на философските и логическите основи на съвкупностния подход на изследване на масовите явления, за схемите на мисленето в процеса на проектиране, организиране и изпълнение на съвкупностните изследвания. В това отношение той изпъква като уникален учен статистик не само в национален, но и в международен мащаб.

Постиженията и приносите на проф. В. Цонев в теорията и практиката на

съвкупностните изследвания, във вижданията му за обучението на бъдещите специалисти по статистика в УНСС са значими и многоплатови. Много от тях не е възможно дори да се посочат в настоящия доклад. Може обаче с основание да се изтъкне, че всяко негово предложение, всяка негова идея за развитието и усъвършенстването на съвкупностния подход на изследване са дълбоко изживени, осмислени и обосновани със съответната аргументация. Очаквам, че когато един ден се преодолеят доста прагматичните сега виждания за теорията на статистиката и на съвкупностния подход при изследване на действителността, творчеството на един бележит български учен статистик ще получи признание, както и непосредствено прилагане в живота. Проф. В. Цонев беше непоправим оптимист, дори романтик по отношение на доброто бъдеще на специалност „Статистика и иконометрия“ и на обучението на пълноценни съвременни специалисти по проектирането и организацията на ефективни съвкупностни изследвания в различни области на действителността.

В заключение искам да изразя моите адмирации към организаторите на настоящата научна конференция от катедра „Статистика и иконометрия“, както и към ръководството на катедрата, че дадоха възможност да се отбележат делата на две забележителни фигури на българската статистическа мисъл през последните 80 години - проф. Стефан Станев и проф. Венец Цонев. Изразявам надеждата, че тяхното творчество няма да бъде забравено от сегашните и бъдещите поколения, работещи в областта на статистиката.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Алманах „75 години УНСС“. Стопанство, София, 1995, с. 326 - 327.

Мечев, Ст. Проблеми на отрасловите икономически науки в България. ВИИ „К. Маркс“ - София, 1987, с. 528 - 529.

Съйкова, Ив. Честит юбилей, професор Цонев!. Статистика, 2007, кн. 3, с. 12 - 21.

Цонев, В. Моят път като статистик. Статистика, 2009, кн. 1 - 4, с. 228 - 238.